

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

І. С. Дрок

**ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ
ПОЛІГРАФА В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Науково-практичні рекомендації

Дніпро
2026

*Рекомендовано Науково-методичною радою
Дніпровського державного університету внутрішніх
справ (протокол № 10 від 23 червня 2026 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук, професор **Віта Кононець** – головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, підполковник поліції;

доктор юридичних наук, професор **Роман Опацький** – т.в.о. завідувача кафедри адміністративного права і процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ, підполковник поліції.

Дрок І. С.

Д 75 Правові та етичні аспекти використання поліграфа в діяльності Національної поліції України : наук.-практ. рекомендації / І. С. Дрок. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. 32 с.

Викладено комплексний аналіз теоретичних, правових і прикладних засад застосування поліграфа в діяльності Національної поліції України. Досліджено нормативно-правове регулювання поліграфологічної діяльності, зокрема конституційні гарантії прав людини, галузеве законодавство та відомчі акти, виявлено прогалини та окреслено напрями їх усунення. Розкрито етичні засади використання поліграфа в діяльності Національної поліції України, зокрема принципи людиноцентризму, конфіденційності, добровільності та недискримінації з огляду на гендерні аспекти. Сформульовано практичні рекомендації щодо вдосконалення законодавства, уніфікації стандартів тестування, а також упровадження людиноцентричних і гендерночутливих підходів у діяльність Національної поліції України.

Для працівників правоохоронних органів, науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання та всіх, хто цікавиться проблематикою правового й етичного забезпечення використання поліграфа.

АВТОР:

кандидат юридичних наук, доцент **Ірина ДРОК** – завідувач науково-дослідної лабораторії превентивної діяльності та соціологічних досліджень Дніпровського державного університету внутрішніх справ, майор поліції.

© Дрок І., 2026

© ДДУВС, 2026

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Правові підстави використання поліграфа в діяльності Національної поліції України	6
Розділ 2. Етичні аспекти використання поліграфа в діяльності Національної поліції України	18
Список використаних джерел	29

ВСТУП

Сучасний етап розвитку правоохоронної системи України характеризується глибокими трансформаційними процесами, зумовленими як внутрішніми реформами, так і зовнішніми безпековими викликами. У цих умовах особливої актуальності набувають питання підвищення ефективності діяльності Національної поліції України, зміцнення довіри населення до правоохоронних органів, а також забезпечення належного рівня доброчесності, професійності та відповідальності поліцейських. Одним із інструментів, що використовується з цією метою, є поліграф як психофізіологічний засіб отримання орієнтовної інформації щодо правдивості повідомлень особи.

Застосування поліграфа в діяльності Національної поліції України має багатовимірний характер і охоплює як внутрішні процеси (кадровий відбір, службові перевірки, антикорупційний контроль, забезпечення безпеки персоналу), так і зовнішні напрями (використання у кримінальному процесі, оперативно-розшуковій діяльності, судовій експертизі). Водночас така практика супроводжується низкою правових, етичних та методичних викликів, зокрема щодо забезпечення прав і свобод людини, визначення процесуального статусу результатів поліграфологічного дослідження, уніфікації стандартів його проведення та запобігання можливим зловживанням.

Зауважимо, що нормативно-правове регулювання застосування поліграфа в Україні залишається фрагментарним і потребує подальшого вдосконалення. Попри наявність конституційних гарантій, положень галузевого законодавства та відомчих нормативно-правових актів, відсутність єдиного спеціального закону, чітких процедурних стандартів і узгодженої практики використання поліграфа створює правову невизначеність та ризики порушення прав людини. Особливого значення в цьому контексті набуває дотримання принципів добровільності, конфіденційності, неупередженості та людиноцентризму.

Важливим аспектом є також етичне забезпечення поліграфологічного тестування, що передбачає повагу до гідності особи, недопущення дискримінації, урахування гендерних особливостей та забезпечення психологічної безпеки досліджуваних осіб. У сучасних умовах інтеграції України до європейського правового простору ці підходи мають відповідати міжнародним стандартам захисту прав людини та кращим практикам використання поліграфа у діяльності правоохоронних органів.

Метою цих науково-практичних рекомендацій є комплексний аналіз правових та етичних засад застосування поліграфа в діяльності Національної поліції України, а також розроблення практичних пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання, уніфікації процедур поліграфологічного тестування та впровадження людиноцентричних і гендерночутливих підходів.

Видання підготовлено на виконання підпунктів 1.6, 3.7 Плану наукової та науково-технічної діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ на 2026 рік.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Правове регулювання використання поліграфа у діяльності Національної поліції України є комплексним і багаторівневим. Воно охоплює конституційні норми, положення галузевих кодексів, спеціальне законодавство, відомчі нормативно-правові акти та технічні стандарти. Аналіз чинної нормативної бази свідчить про відсутність єдиного спеціального закону, який би системно врегульовував усі аспекти поліграфологічної діяльності, що породжує суттєві прогалини у правозастосуванні та різнобій у відомчих підходах.

У вітчизняній правовій доктрині поліграф здебільшого розглядається крізь призму зарубіжного досвіду, насамперед американського, де поліграфологічне тестування набуло широкого поширення як у слідчій практиці, так і під час скринінгу персоналу. У правовому полі США визначальну роль відіграють прецеденти *Frye v. United States* (1923), що закріпив вимогу «загального визнання» методу у науковій спільноті як умову допустимості доказів, та *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals* (1993), що деталізував критерії наукових доказів. Однак навіть за стандартом *Daubert* поліграфічні дані залишаються переважно неприйнятними в американських судах, а отже, результати тестування виконують функцію орієнтуючої, а не доказової інформації.

В Україні поліграф не заборонений законодавством прямо, проте й не забезпечений системним правовим регулюванням. Ця правова невизначеність є центральною проблемою, що досліджується в юридичній науці. Так, О. Мотлях наголошує: «чинне законодавство України не містить спеціального нормативно-правового акта, який би комплексно врегульовував підстави, порядок, межі та наслідки застосування поліграфа», внаслідок чого правозастосовна практика формується переважно через відомчі акти окремих органів, що суттєво ускладнює одноманітне застосування методу.

Попри вказані прогалини, існуючий нормативний масив достатній для того, щоб виокремити правові підстави застосування поліграфа у чотирьох основних площинах внутрішньої діяльності Національної поліції України: (1) кадровий відбір і первинний скринінг; (2) планові та позапланові перевірки персоналу; (3) розслідування дисциплінарних правопорушень; (4) забезпечення режиму доступу до державної таємниці

та контроль лояльності. Далі кожна з цих площин аналізується крізь призму відповідних нормативних актів.

Конституційні засади та загальне законодавство.

Конституція України є нормативним фундаментом, на якому вибудовується весь масив правового регулювання поліграфологічної діяльності. Передусім це стосується статті 28, яка проголошує: «Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню». Наведена норма безпосередньо обмежує будь-які примусові психофізіологічні дослідження й встановлює абсолютну добровільність участі особи в поліграфологічному тестуванні як *conditio sine qua non* його правомірності.

Стаття 32 Основного Закону України забороняє без згоди особи збирати, зберігати, використовувати та поширювати конфіденційну інформацію про неї. Ця норма набуває особливого значення з огляду на те, що дані, отримані під час поліграфологічного тестування, містять відомості про психофізіологічний стан, поведінкові реакції та, непрямо, про особисте й службове життя особи. Отже, їх збирання, зберігання і передавання третім особам без відповідної згоди є конституційно забороненими діями.

Не менш важливою є стаття 62 Конституції України, що закріплює презумпцію невинуватості: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду». Ця норма унеможливорює використання результатів поліграфологічного обстеження як самостійного доказу вини в кримінальному провадженні та визначає їхній суто орієнтуючий характер для слідчої та оперативної практики.

На рівні цивільного законодавства ключове значення мають статті 281 та 288 Цивільного кодексу України. Так, ст. 281 закріплює право фізичної особи на особисту недоторканність і прямо вказує, що проведення медичних, наукових та інших дослідів над людиною допускається лише за умови її вільної та усвідомленої згоди. Стаття 288 конкретизує захист від незаконних психологічних і психіатричних досліджень, забороняючи проведення будь-яких дослідів над особою, поєднаних із психічним впливом чи тиском. У системному тлумаченні з нормами Конституції України ці положення формують повноцінний інститут поінформованої добровільної згоди, без якої будь-яке поліграфологічне тестування є протиправним.

Трудовий аспект проблеми врегульовано статтею 26 Кодексу законів про працю України, яка передбачає можливість встановлення роботодавцем додаткових випробувань для кандидатів під час прийняття на роботу – в межах, не заборонених законодавством. Ця норма тлумачиться правниками як правова підстава для включення поліграфологічного тестування до переліку випробувань при вступі на службу до Національної поліції України. Однак таке тлумачення є поширювальним і обмежується вимогою добровільності: відмова кандидата від поліграфологічного тестування не може бути підставою для відмови у прийнятті на службу, якщо обов'язковість такого тестування прямо не передбачена спеціальним законом.

Спеціальне законодавство у сфері діяльності Національної поліції України

Спеціальне законодавство, що регламентує діяльність правоохоронних органів, є більш конкретним у частині підстав і порядку застосування поліграфа. Провідну роль поміж цих актів відіграє Закон України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 р. Стаття 50 цього закону, присвячена порядку вступу на службу до поліції, передбачає проведення спеціальної перевірки кандидатів, у межах якої може застосовуватися поліграфологічне тестування. Принципово важливою є норма про добровільність такого тестування та про те, що його результати не є підставою для відмови у прийнятті на службу без урахування інших даних.

Закон «Про Національну поліцію» також закріплює принципи верховенства права (ст. 6), поваги до людської гідності (ст. 11), законності (ст. 7) і відкритості та прозорості (ст. 9). Кожен із цих принципів безпосередньо стосується поліграфологічного тестування: верховенство права вимагає наявності чіткої законної підстави для кожного випадку застосування поліграфа; повага до людської гідності забороняє принизливі чи маніпулятивні практики при проведенні тестування; законність унеможливорює довільне розширення підстав для тестування за межі, прямо передбачені нормою.

Поряд із Законом України «Про Національну поліцію» важливе нормативне значення мають закони, що регулюють діяльність інших правоохоронних органів. Так, Закон України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 р. у статті 26 прямо встановлює обов'язкове проходження поліграфологічного тестування для кандидатів на посади в ДБР, а також передбачає можливість проведення планових перевірок діючих співробітників із застосуванням поліграфа. Ця норма є одним із небагатьох прикладів прямої законодавчої вказівки на

обов'язковість поліграфологічного тестування в системі правоохоронних органів України.

Закон України «Про розвідку» від 17 вересня 2020 р. у статті 31 іде ще далі: успішне проходження поліграфологічного тестування є обов'язковою умовою вступу на службу до Служби зовнішньої розвідки України. Така пряма залежність вступу на службу від результатів тестування є найбільш категоричним закріпленням поліграфа в законодавчій базі правоохоронного сектору.

Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28 січня 2021 р. у статті 24 регламентує поліграфологічне опитування кандидатів зі прямою вказівкою на недопустимість дискримінації за результатами тестування. Ця норма є нормативним підтвердженням принципу, за яким поліграфологічне тестування може бути лише одним із багатьох чинників, що враховуються при прийнятті кадрових рішень, а не єдиною і самодостатньою підставою для відмови кандидату.

Таким чином, системний аналіз спеціального законодавства дозволяє виокремити дві моделі закріплення поліграфологічного тестування: (1) модель добровільного тестування з правом відмови, яка застосовується в Національній поліції України; (2) модель обов'язкового тестування як умови вступу на службу, яка характерна для розвідки. Отже, у Національній поліції України використовується перша модель, що потребує врахування при розробці відомчих актів і методичних рекомендацій.

Кримінальний процесуальний аспект та судова експертиза

У сфері кримінального судочинства нормативною підставою для залучення поліграфолога є статті 242–244 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), які регламентують підстави та порядок призначення судових експертиз. Відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК України слідчий суддя або суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право призначити психологічну або психофізіологічну експертизу, предметом якої може бути дослідження особливостей психофізіологічних реакцій особи. Саме в межах такої експертизи й може застосовуватися поліграф.

Необхідно розмежовувати два принципово різні процесуальні формати застосування поліграфа у кримінальному провадженні: (1) судова психофізіологічна експертиза, яка проводиться за ухвалою суду або постановою слідчого/прокурора і результати якої фіксуються у висновку судового експерта; (2) позапроцесуальне опитування, яке проводиться за добровільною згодою особи і результати якого не мають доказового значення, але можуть використовуватися для формування версій та орієнтування слідства.

Нормативну основу для першого формату становлять Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. та наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5, яким затверджено Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Ці акти встановлюють вимоги до кваліфікації судового експерта-поліграфолога, технічного оснащення, методики проведення дослідження та змісту висновку.

Висновок судового експерта-поліграфолога є самостійним джерелом доказів у кримінальному провадженні (ст. 84 КПК України), однак оцінюється судом у сукупності з іншими доказами і не має заздалегідь встановленої сили. Правнича доктрина і судова практика однастайні в тому, що висновок поліграфолога, навіть виконаний із дотриманням усіх методичних вимог, не може бути єдиною підставою для обвинувального вироку. Цей підхід повністю відповідає міжнародному досвіду: американські суди після прецеденту *Daubert* також оцінюють поліграфічні дані виключно як допоміжну інформацію.

Водночас у вітчизняній науці ведуться дискусії щодо доцільності законодавчого закріплення ширшого процесуального статусу поліграфа. Зокрема, К. Шаповал обґрунтовує доцільність активнішого використання поліграфа під час розслідування тяжких злочинів, зокрема вчинених із застосуванням насильства. Р. Яремчук, аналізуючи зарубіжний досвід, зазначає, що в низці держав поліграфологічне тестування успішно інтегровано в систему досудового розслідування як обов'язковий елемент, що суттєво підвищує його ефективність.

Відомча нормативна база: наказ МВС України № 920 (2017)

Центральним відомчим нормативним актом у сфері поліграфологічного тестування для Національної поліції України є наказ МВС України від 13 листопада 2017 р. № 920 (далі – Наказ № 920), яким затверджено Інструкцію про порядок використання поліграфів у Національній поліції України. Документ пройшов державну реєстрацію в Міністерстві юстиції України 05 грудня 2017 р. за № 1472/31340, що надає йому повноцінну юридичну силу нормативно-правового акта.

Інструкція, затверджена Наказом № 920, є на сьогодні найбільш деталізованим нормативним документом, що регулює практику поліграфологічного тестування в системі МВС України. Вона охоплює такі ключові блоки: (1) вимоги до технічного обладнання та його обов'язкового сертифікування; (2) порядок взаємодії поліграфолога зі структурними підрозділами Національної поліції України; (3) методика підготовки тестових запитань із дотриманням принципів валідності та

нейтральності; (4) умови добровільності участі та порядок отримання письмової згоди особи; (5) протокольні вимоги до оформлення результатів тестування та зберігання даних.

Принциповою перевагою Наказу № 920 є закріплення стандартів, що відповідають вимогам міжнародних поліграфологічних асоціацій, – насамперед Американської асоціації поліграфологів (АРА) та Британської асоціації поліграфологів (ВРА). Зокрема, Інструкція вимагає від поліграфолога роз'яснити досліджуваній особі всі типи питань до початку тестування – релевантні (пов'язані з обставинами події), нерелевантні (нейтральні), порівняльні (контрольні) та інструктивні, – що відповідає стандарту поінформованої згоди у міжнародній практиці.

Водночас Наказ № 920 має суттєвий системний недолік: його дія поширюється виключно на органи та підрозділи Національної поліції України. Це означає, що на підрозділи МВС України, Нацгвардії України (яка має власний регуляторний документ – наказ МВС України № 749 від 01.09.2017), ДБР, СБУ, НАБУ та інші правоохоронні органи дія Наказу № 920 не поширюється і кожен із них діє на підставі власних відомчих актів. Така фрагментація нормативної бази є ключовою проблемою, що стримує формування єдиної загальнонаціональної практики поліграфологічної діяльності.

ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови» встановлює технічні вимоги до приладів, що можуть застосовуватися в офіційній практиці. Стандарт визначає мінімальну кількість фізіологічних каналів реєстрації (не менше 4), вимоги до частоти дискретизації сигналу, характеристики датчиків та програмного забезпечення. Відповідність приладу ДСТУ 8692:2016 є обов'язковою умовою правомірного проведення поліграфологічного тестування в органах Національної поліції України.

Правові підстави планових перевірок персоналу та контроль доступу до державної таємниці

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення повноважень Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» від 31 липня 2025 р. № 4560-IX (далі – Закон № 4560-IX) було суттєво розширено сферу обов'язкового поліграфологічного тестування персоналу правоохоронних органів. Відповідно до цього закону підрозділи внутрішнього контролю Національної поліції України зобов'язані проводити поліграфологічні дослідження щодо працівників, які мають допуск до державної таємниці, не рідше одного разу на два роки. Предметом таких досліджень є встановлення фактів вчинення дій на користь держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором.

Ця новела законодавства кардинально змінює правову природу поліграфологічного тестування стосовно відповідної категорії поліцейських: із добровільної процедури воно перетворюється на обов'язковий режимно-контрольний захід, відмова від якого може мати юридичні наслідки для особи, пов'язані з позбавленням або призупиненням допуску до державної таємниці. Таке рішення законодавця є реакцією на виклики, зумовлені збройною агресією російської федерації, та відповідає аналогічним заходам у практиці держав-членів НАТО.

Процедурно дослідження проводяться за методологією, узгодженою зі Службою безпеки України, яка здійснює відповідне методологічне керівництво. Закон № 4560-IX передбачає також, що СБУ протягом 6 місяців зі дня набрання ним чинності зобов'язана провести первинні перевірки всіх осіб із допуском до державної таємниці в системі правоохоронних органів. Це правило перехідного характеру є свідченням того, що законодавець розглядає поліграфологічне тестування не лише як інструмент кадрового відбору, але й як засіб оперативного виявлення скомпрометованих осіб у вже діючому особовому складі.

Окремо слід розглянути питання правових підстав для поліграфологічного контролю при виїзді поліцейських за кордон – у службові відрядження або у відпустку. В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні з 24 лютого 2022 р., виїзд поліцейських за кордон регулюється постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України» від 27 січня 1995 р. № 57, а також наказом МВС України «Про затвердження Інструкції про службові відрядження поліцейських у межах України» від 02 серпня 2017 р. № 672. Аналіз цих актів у системному зв'язку із Законом № 4560-IX дозволяє стверджувати, що особи з допуском до державної таємниці зобов'язані пройти позапланове поліграфологічне дослідження у разі наміру виїзду за кордон, що є обов'язковим елементом перевірки лояльності.

Водночас результати такого дослідження не можуть бути єдиною підставою для відмови у дозволі на виїзд: рішення керівника підрозділу має ґрунтуватися на сукупності відомостей, включно з результатами поліграфологічного дослідження як орієнтуючої інформації. Цей підхід повністю відповідає конституційному принципу пропорційності обмежень прав і свобод людини (ч. 2 ст. 64 Конституції України).

Правові підстави зовнішніх напрямів застосування поліграфа

Поряд із внутрішніми напрямами (кадровий відбір, службові перевірки, антикорупційний контроль) поліграф застосовується Національною поліцією України у зовнішніх напрямках – передусім у

кримінальному процесі, оперативно-розшуковій діяльності та судовій експертизі. Правове регулювання цих напрямів має власну нормативну вертикаль, що охоплює конституційний, галузевий (нормативний) та відомчий рівні.

Конституційний рівень.

Застосування поліграфа у зовнішніх напрямках діяльності Національної поліції України перебуває під прямою дією тих самих конституційних норм, що і внутрішні процедури тестування, однак у зовнішньому контексті ці норми набувають специфічного процесуального забарвлення. Стаття 62 Конституції України, закріплюючи презумпцію невинуватості, унеможлиблює використання результатів поліграфологічного обстеження як самостійного доказу у кримінальному провадженні: вина особи може бути встановлена виключно обвинувальним вироком суду, постановленим на підставі достатньої сукупності належних і допустимих доказів. Стаття 63 Основного Закону України гарантує особі право не свідчити проти себе та своїх близьких, що в контексті поліграфологічного тестування означає абсолютну добровільність участі підозрюваного, обвинуваченого або свідка в будь-якому психофізіологічному дослідженні, незалежно від стадії кримінального провадження. Стаття 29, гарантуючи особисту недоторканність, виключає примусове застосування поліграфа до осіб, позбавлених волі, або затриманих без їхньої виразної письмової згоди. Таким чином, конституційний рівень створює мінімальні непорушні гарантії, яких зобов'язані дотримуватися слідчі, прокурори та оперативні підрозділи Національної поліції України при плануванні та проведенні поліграфологічних досліджень у зовнішньому напрямі.

Нормативний рівень.

Галузеве законодавство формує процесуальну основу для кожного із зовнішніх напрямів застосування поліграфа. У сфері кримінального судочинства ключову роль відіграють статті 242–244 Кримінального процесуального кодексу України, які регламентують підстави і порядок призначення судових експертиз. Саме в межах судової психофізіологічної експертизи, призначеної за ухвалою слідчого судді або постановою прокурора, поліграф набуває офіційного процесуального статусу, а висновок експерта-поліграфолога стає самостійним джерелом доказів відповідно до ст. 84 КПК України. Водночас оцінка цього висновку судом здійснюється у сукупності з іншими доказами, і він не має заздалегідь встановленої сили.

В оперативно-розшуковій діяльності правовою підставою є Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», стаття 8 якого поміж оперативно-розшукових заходів передбачає отримання від осіб

орієнтуючої інформації, у тому числі із застосуванням психофізіологічних методів за добровільною згодою. У цьому форматі результати поліграфологічного опитування не набувають процесуального значення, але можуть слугувати підставою для формування версій і прийняття оперативних рішень.

Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. у системному поєднанні з наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5 встановлює кваліфікаційні вимоги до судового експерта-поліграфолога, технічні умови проведення дослідження та структуру висновку, обов'язкову до дотримання при зверненні до поліграфологічного методу в межах судово-експертної діяльності.

Відомчий рівень.

На відомчому рівні застосування поліграфа у зовнішніх напрямках регулюється передусім вищезгаданим Наказом № 920, який поширює свою дію не лише на кадровий напрям, а й на процедуру взаємодії поліграфолога зі слідчими та оперативними підрозділами. Інструкція, затверджена цим наказом, встановлює порядок направлення осіб на поліграфологічне опитування в межах досудового розслідування, вимоги до документального оформлення результатів та умови їх передачі до матеріалів кримінального провадження. Окремим джерелом відомчого регулювання є Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5, що встановлює єдині стандарти судово-психофізіологічної експертизи для всіх акредитованих судово-експертних установ, у тому числі тих, що залучаються Національною поліцією України. Суттєвим недоліком відомчого рівня залишається відсутність спеціального наказу МВС, який би регулював порядок призначення та проведення поліграфологічних досліджень виключно в оперативно-розшуковому форматі – поза межами судової експертизи. Зазначена прогалина призводить до того, що використання поліграфа в оперативній роботі здійснюється переважно на основі аналогії із загальними положеннями Наказу № 920, що не відповідає вимогам правової визначеності та потребує окремого нормативного врегулювання.

Аналіз прогалин нормативної бази та напрями вдосконалення правового регулювання

Аналіз нормативно-правової бази застосування поліграфа в діяльності Національної поліції України дозволяє систематизувати основні правові прогалини, що потребують вирішення на законодавчому рівні.

По-перше, відсутній єдиний спеціальний закон, який би системно врегульовував: правовий статус і доказове значення результатів поліграфологічного тестування; кваліфікаційні вимоги та порядок сертифікації поліграфологів; процесуальні гарантії осіб, що проходять тестування; строки зберігання й умови використання отриманих даних; підстави та порядок оскарження результатів тестування.

По-друге, Наказ № 920, попри свою деталізованість, поширюється лише на Національну поліцію України. Відсутність аналогічних уніфікованих стандартів для ДБР, СБУ, НАБУ, БЕБ України та інших органів призводить до різнобою у практиці, ускладнює міжвідомчу взаємодію поліграфологів та унеможлиблює збирання зіставних статистичних даних.

По-третє, чинне законодавство не містить чіткого механізму оскарження результатів поліграфологічного тестування особами, щодо яких воно проводилось. Відсутність такого механізму суперечить принципам верховенства права та ефективного засобу правового захисту, гарантованим статтею 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що може спричинити звернення поліцейських до Європейського суду з прав людини.

М. Вахаб у своєму дослідженні доказового значення поліграфологічного тестування аргументує, що надійність і визнаність методу у правозастосовній практиці прямо корелює з якістю його нормативного регулювання: країни, де ухвалено спеціальне законодавство з чіткими стандартами, демонструють значно менший відсоток оскаржень результатів поліграфування.

Отже, зважаючи на вищевикладене, правове вдосконалення у сфері застосування поліграфа у діяльності Національної поліції України має здійснюватися у таких напрямках: (1) ухвалення Закону «Про використання поліграфа» як системоутворюючого акта; (2) внесення змін до КПК України з метою чіткого визначення процесуального статусу висновку поліграфолога у кримінальному провадженні; (3) уніфікація відомчих актів МВС України, ДБР, СБУ, НАБУ в частині методики та порядку проведення тестування; (4) розроблення Положення про державну систему підготовки й атестації поліграфологів на базі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання; (5) закріплення механізму оскарження результатів тестування як обов'язкового елемента процедурних гарантій прав поліцейського.

Співвідношення правових підстав і принципу добровільності

Одним із центральних питань правового регулювання поліграфного тестування є співвідношення правових підстав його проведення із принципом добровільності. Зазначений принцип прямо впливає з

конституційних положень і є системоутворюючим для всієї галузі: без добровільної поінформованої згоди особи будь-яке поліграфологічне тестування є незаконним, незалежно від наявності відомчого регуляторного акта.

Водночас принцип добровільності не є абсолютним у контексті службових правовідносин. Конституційний Суд України у низці рішень констатував, що особа, добровільно поступаючи на державну службу, погоджується на певні обмеження своїх прав, прямо передбачені законом. Отже, встановлення законом обов'язку проходження поліграфологічного тестування для окремих категорій поліцейських (наприклад, відповідно до Закону № 4560-ІХ – для осіб із допуском до державної таємниці) не суперечить Конституції України за умови, що таке обмеження є необхідним, пропорційним і прямо передбаченим законом.

В. Оначишич наголошує, що в умовах, коли поліграфологічне тестування у кадровій сфері прямо не заборонено, але й не є обов'язковим згідно із законом, роботодавець (в особі керівника поліцейського підрозділу) не має права примушувати особу до тестування й обумовлювати збереження посади або просування по службі позитивними результатами поліграфа. Таке примушення є порушенням Цивільного кодексу України (заборона психічного тиску – ст. 288), трудового законодавства та конституційних гарантій. У разі відмови поліцейського від добровільного тестування керівник підрозділу зобов'язаний вдатися до інших, законних засобів перевірки для прийняття відповідного рішення.

Дотримання принципу добровільності вимагає обов'язкового виконання низки процедурних умов: детального брифінгу особи перед тестуванням щодо мети, методики та наслідків; письмової фіксації добровільної згоди; роз'яснення права відмовитися від тестування без зазначення причин і без негативних наслідків; повідомлення особи про перелік запитань до початку тестування; надання особі письмового протоколу за результатами тестування. Ці процедурні гарантії відображені в інструкції, затвердженій Наказом № 920, і мають бути дотримані в кожному конкретному випадку.

Правові наслідки порушення порядку поліграфологічного тестування

Порушення встановленого порядку проведення поліграфологічного тестування може мати різноманітні правові наслідки залежно від характеру порушення та статусу суб'єкта, що допустив порушення. Систематизований аналіз чинного законодавства дозволяє виокремити щонайменше чотири групи можливих наслідків.

Перша група – дисциплінарна відповідальність поліграфолога за порушення вимог інструкції, затвердженої Наказом № 920, або інших відомчих актів. Зокрема, проведення тестування без письмової згоди особи, розголошення результатів неуповноваженим особам або використання неналежного обладнання є підставами для дисциплінарного провадження відповідно до Дисциплінарного статуту Національної поліції України.

Друга група – цивільно-правова відповідальність за завдання моральної шкоди особі внаслідок неправомірного тестування (ст. 23 Цивільного кодексу України). Особа, яка зазнала примусового або в неналежний спосіб проведеного поліграфологічного тестування, а також особа, результати тестування якої були протиправно розголошені, має право звернутися до суду з позовом про відшкодування моральної та майнової шкоди.

Третя група – кримінальна відповідальність. За наявності умислу та відповідних кваліфікуючих ознак протиправне поліграфне тестування може кваліфікуватися за статтями Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за незаконне збирання та поширення конфіденційної інформації (ст. 182), примушування до надання показань (ст. 373) або зловживання владою (ст. 364).

Четверта група – процесуальні наслідки у кримінальному провадженні: визнання недопустимим доказу, здобутого з порушенням порядку призначення та проведення судово-психофізіологічної експертизи (ст. 86 КПК України). Порушення принципу добровільності, неналежне обладнання, некваліфікований поліграфолог або відсутність належного процесуального оформлення є підставами для клопотання сторони захисту про визнання висновку поліграфолога недопустимим доказом.

РОЗДІЛ 2

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Етика поліграфологічного тестування як складова професійної етики поліцейського

Етичний вимір використання поліграфа у діяльності Національної поліції України є критичною умовою його наукової обґрунтованості та суспільної легітимності. Питання про допустимість і межі застосування поліграфологічного тестування нерозривно пов'язані з базовими цінностями правової держави: повагою до людської гідності, захистом приватності, недискримінацією та ефективним правовим захистом. Від того, наскільки поліцейська організація здатна дотримуватися цих цінностей у власній внутрішній практиці, безпосередньо залежить її легітимність в очах суспільства.

Слід підкреслити, що поліграфологічне тестування не є нейтральною технічною процедурою: воно являє собою активне психофізіологічне втручання у внутрішній стан людини, передбачає реєстрацію найтонших вегетативних реакцій організму і здатне спричинити суттєвий психологічний дискомфорт навіть за умов дотримання всіх процедурних вимог. Тому застосування поліграфа без надійного етичного каркаса може стати інструментом маніпуляції, тиску і дискримінації, що суперечитиме самій природі поліцейської служби як служби суспільству.

Рекомендація R(2001)10 Комітету Міністрів Ради Європи «Загальні принципи етики поліцейської служби» встановлює, що поліція у демократичному суспільстві має здійснювати свою діяльність із повагою до прав людини та відповідно до засад верховенства права. Тестування власного персоналу, зокрема поліграфологічне, є внутрішньою діяльністю поліції і також підпадає під ці вимоги. Отже, застосування поліграфа щодо поліцейських є не лише правовою, а й передусім етичною проблемою, розв'язання якої вимагає системного підходу.

В академічній літературі виокремлюються принаймні такі ключові етичні принципи, дотримання яких забезпечує правомірність і суспільну прийнятність поліграфологічного тестування: поінформована добровільна згода; конфіденційність даних; недопущення примусу та зловживань; професійна компетентність поліграфолога; прозорість комунікації; неупередженість та об'єктивність; людиноцентризм як системоутворюючий етичний стандарт. Далі кожен із цих принципів розкривається в контексті специфіки поліцейської служби.

Принцип поінформованої добровільної згоди. Принцип поінформованої добровільної згоди (informed consent) є наріжним каменем медичної та психологічної етики, перенесеним у практику поліграфологічних досліджень. Він вимагає, щоб особа перед проходженням тестування отримала вичерпну і зрозумілу їй інформацію щодо: мети тестування та органу, в інтересах якого воно проводиться; методики дослідження та типів запитань, що будуть застосовані; технічного принципу роботи поліграфа; можливих наслідків результатів для службового становища особи; права відмовитись від тестування без зазначення причин і без будь-яких несприятливих наслідків.

Особливого значення принцип добровільності набуває в умовах ієрархічних службових відносин, притаманних поліцейській організації. На відміну від цивільного громадянина, поліцейський перебуває у відносинах субординації з керівником підрозділу, що об'єктивно створює асиметрію влади та підвищений психологічний тиск. Саме тому добровільність участі у поліграфологічному тестуванні не може бути презюмована на підставі загальної готовності особи виконувати накази по службі: вона має бути підтверджена у кожному конкретному випадку окремою письмовою згодою, отриманою після повноцінного брифінгу.

Цивільний кодекс України у статті 288 забороняє проведення будь-яких дослідів над особою з поєднанням фізичного чи психічного впливу. Ця норма є правовим виразом принципу добровільності: будь-який елемент примусу – прямий чи непрямий, явний чи прихований – перетворює поліграфологічне тестування на незаконне втручання у психічну недоторканність особи. Прихований примус може виявлятися у вигляді натяків на службові переваги за умови «добровільної» згоди або погрози позачерговою перевіркою у разі відмови, що є прямим порушенням статті 23 Закону «Про Національну поліцію».

Інструкція, затверджена Наказом № 920, закріплює порядок отримання письмової згоди та вимагає, щоб поліграфолог ознайомив особу з переліком запитань до початку тестування. Ця вимога є принципово важливою: особа повинна знати, про що саме її запитуватимуть, щоб мати змогу прийняти усвідомлене рішення щодо участі у тестуванні або відмови від нього. Відступ від цього правила автоматично тягне за собою порушення принципу поінформованої згоди незалежно від того, в який спосіб оформлено письмовий документ.

Принцип конфіденційності та захисту персональних даних. Принцип конфіденційності поліграфологічного тестування ґрунтується на конституційній нормі статті 32 Конституції України, яка гарантує недоторканність особистого і сімейного життя та забороняє несанкціоноване збирання і поширення конфіденційної інформації про

особу. Дані, отримані під час поліграфологічного тестування, являють собою особливо чутливу категорію персональних даних, оскільки відображають психофізіологічний стан особи, її реакції на запитання службового та особистого характеру.

Закон України «Про захист персональних даних» від 01 червня 2010 р. поширюється на всі операції з персональними даними, у тому числі на дані поліграфологічного тестування, і встановлює вимоги щодо законності їх збирання, мети обробки, строків зберігання, порядку доступу та знищення. Будь-яка передача результатів тестування без попередньої письмової згоди досліджуваної особи або поза межами встановленої мети є порушенням цього закону та статті 32 Конституції України.

Рекомендація CM/Rec(2010)13 Комітету Міністрів Ради Європи конкретизує ці вимоги щодо обробки персональних даних публічними органами: дані мають зберігатися у захищених реєстрах із обмеженим доступом, а доступ до них надається виключно уповноваженим посадовим особам за службовою необхідністю. Стосовно поліграфологічних даних це означає, що доступ до протоколів тестування мають лише безпосередній керівник, уповноважений підрозділ внутрішнього контролю та сам поліграфолог. Передача результатів третім особам, у тому числі іншим підрозділам поліції, без законної підстави є порушенням права на приватність.

Практична імплементація принципу конфіденційності у системі Національної поліції України передбачає: зберігання протоколів тестування у захищених електронних реєстрах із розмежуванням прав доступу; встановлення максимальних строків зберігання з подальшим знищенням даних; заборону передачі результатів медіа, стороннім організаціям або у відкриті бази даних; обов'язкову анонімізацію при будь-якому науковому чи статистичному використанні отриманих матеріалів. Недотримання цих вимог може тягнути відповідальність за статтею 182 Кримінального кодексу України (порушення недоторканності приватного життя).

Принцип недопущення примусу, тиску та зловживань. Принцип недопущення примусу та зловживань є логічним продовженням принципу добровільної згоди, проте охоплює ширший спектр неправомірних практик. Поліграфологічне тестування може стати інструментом інституційного насильства, якщо використовується для: залякування поліцейського чи члена його сім'ї «розкриттям» компрометуючих даних; тиску на особу з метою отримання «добровільних» зізнань у дисциплінарних провадженнях; дискримінації за ознакою особистих переконань, вірувань або стилю позаслужбового

життя; маніпулятивного формулювання запитань задля отримання заздалегідь бажаного результату.

Загальна декларація прав людини та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод проголошують абсолютну заборону катування та нелюдського поводження. Примусове поліграфологічне тестування, що проводиться з порушенням принципу добровільності та супроводжується психологічним тиском, може за певних обставин кваліфікуватися як нелюдське поводження у розумінні статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це накладає на державу-відповідача (Україну) позитивне зобов'язання запровадити ефективні гарантії проти таких практик у системі поліції.

Особливу небезпеку становлять практики так званого неформального примусу: ситуації, коли керівник підрозділу прямо чи натяками пов'язує проходження поліграфологічного тестування з просуванням по службі, отриманням відпустки, кращим розкладом чергувань тощо. Такий тиск є порушенням трудових прав поліцейського та засад службової дисципліни і може стати предметом оскарження до підрозділу внутрішньої безпеки або суду. Наказ № 920 прямо вимагає від поліграфолога документувати, що жодних погроз і санкцій щодо особи не застосовувалося.

Маніпулятивне формулювання запитань є окремим різновидом зловживань, що порушує водночас принципи точності, добровільності та недискримінації. Запитання, сформульовані в такий спосіб, щоб спровокувати «тривожну» реакцію незалежно від реального знання особи, або запитання з подвійним смисловим навантаженням є методичною помилкою і етичним порушенням. Їх застосування свідчить про некваліфікованість або недобросовісність поліграфолога і робить результати тестування недостовірними та юридично нікчемними.

Принцип професійної компетентності та відповідальності поліграфолога. Рівень кваліфікації поліграфолога є ключовим чинником, що визначає як точність результатів тестування, так і дотримання всіх етичних вимог під час його проведення. Міжнародна спільнота поліграфологів виробила чіткі стандарти кваліфікаційної відповідності фахівців. Американська асоціація поліграфологів (АРА) та Британська асоціація поліграфологів (ВРА) вимагають від своїх членів: проходження акредитованого навчального курсу обсягом не менш ніж 400 годин; підтвердженого стажу не менш ніж 200 самостійно проведених тестувань під супервізією; щорічного підвищення кваліфікації; дотримання Кодексу етики асоціації.

У вітчизняній практиці аналогічні вимоги встановлено Наказом № 920, який містить кваліфікаційні вимоги до поліграфолога

Національної поліції України. Проте через відсутність єдиної державної системи підготовки та атестації реальний рівень кваліфікації штатних поліграфологів суттєво варіюється. Це формує системний ризик: некваліфікований поліграфолог, навіть діючи добросовісно, може надати хибний висновок, що потягне несправедливі рішення стосовно особи. З погляду медичної та психологічної етики надання фахової послуги поза межами своєї компетентності є грубим етичним порушенням незалежно від наявності офіційного допуску.

Принцип професійної компетентності охоплює не лише технічні знання та навички тестування, а й психологічну підготовку до роботи з особами в стані підвищеної тривожності, вміння розпізнати ознаки психічного розладу або гострого стресового стану, що можуть спотворити результати тестування, та готовність самостійно ухвалити рішення про перенесення або скасування тестування за наявності відповідних ознак. К. Шаповал вказує на необхідність урахування психологічного стану особи при плануванні поліграфологічного дослідження, особливо у справах, пов'язаних із психотравмуючими подіями.

Безперервний професійний розвиток є невід'ємним елементом кваліфікаційного стандарту. Методологія поліграфологічного тестування, технічні характеристики приладів та нормативна база постійно оновлюються; поліграфолог, який не відстежує ці зміни, незабаром починає застосовувати застарілі методики, що підвищує ризик помилок. Переатестація не рідше ніж кожні три роки та щорічне підвищення кваліфікації (не менш ніж 16 годин) є мінімальними стандартами безперервного розвитку для поліграфологів Національної поліції України.

Прозорість комунікації, неупередженість та об'єктивність поліграфологічного тестування. Принцип прозорості комунікації означає, що поліграфолог не може виступати «чорною скринькою»: як замовник тестування (керівник підрозділу), так і сама досліджувана особа мають право на чітке пояснення алгоритму оцінки реакцій, числових порогових значень та підстав для висновку. Надання письмового протоколу результатів є обов'язковим елементом процедури і забезпечує можливість оскарження висновку та його незалежної перевірки.

Принцип неупередженості вимагає від поліграфолога уникнення будь-яких конфліктів інтересів. Поліграфолог не може тестувати особу, з якою перебуває у родинних, дружніх або конфліктних стосунках або щодо якої має заздалегідь сформовані упередження. Він не може поєднувати роль поліграфолога та слідчого/дізнавача щодо однієї особи

в одному провадженні. Виявлення конфлікту інтересів є підставою для самовідводу і передачі тестування іншому фахівцю.

Р. Ярмчук, аналізуючи зарубіжний досвід, звертає увагу на поширену практику «сліпого аналізу» поліграм у суперечливих справах: незалежний поліграфолог отримує записи психофізіологічних реакцій без відомостей про особу та обставини справи і надає власну оцінку. Така практика суттєво підвищує об'єктивність висновку і є рекомендованою для складних чи резонансних випадків у практиці Національної поліції України. Використання стандартизованих протоколів числової оцінки, запровадження системи незалежного аудиту висновків та обов'язкового рецензування спірних результатів є організаційними заходами, що операціоналізують принцип об'єктивності у повсякденній практиці.

Принцип людиноцентризму як системоутворюючий етичний стандарт. Принцип людиноцентризму у діяльності Національної поліції України закріплено на найвищому рівні: Закон України «Про Національну поліцію» у ст. 11 проголошує повагу до людської гідності одним із засадничих принципів поліцейської діяльності, а ст. 2 визначає призначення поліції як служіння суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини. Ці норми утворюють конституційно-законодавчий фундамент людиноцентричного підходу до поліграфологічного тестування: особа завжди є суб'єктом прав і свобод, а не об'єктом управлінського або слідчого впливу.

Людиноцентризм у контексті поліграфологічного тестування означає принципову зміну акцентів проти традиційного «адміністративно-контрольного» підходу. Традиційний підхід ставить у центр потребу організації (поліції) в безпеці та перевірці лояльності персоналу; людиноцентричний підхід визнає, що ця потреба є важливою, але не може задовольнятися ціною порушення основоположних прав особи. Саме тому поліграфологічне тестування є крайнім, а не першочерговим засобом: воно застосовується лише тоді, коли інші, менш інтрузивні, методи перевірки є недостатніми для досягнення законної мети.

Принцип людиноцентризму конкретизується у таких практичних вимогах: пріоритет прав особи над оперативними потребами організації при будь-якому сумніві у допустимості тестування; забезпечення психологічної підтримки до, під час і після тестування; урахування індивідуальних обставин особи (стан здоров'я, наявність хронічного посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР), нещодавня психотравма); право на психологічний супровід довіреної особи; забезпечення комфортних фізичних умов проведення тестування

(належне приміщення, достатній час відпочинку, відсутність спостерігачів); роз'яснення результатів у доступній формі після завершення сеансу.

Людиноцентризм також вимагає реалістичного ставлення до обмежень методу: оскільки поліграф дає орієнтуючу, а не остаточну інформацію, рішення про службові, дисциплінарні чи кадрові наслідки для особи мають ухвалюватися виключно на підставі сукупності доказів, а не базуватися на результатах тестування як самостійній підставі. У разі негативного результату тестування особа має право бути повідомленою про це і мати можливість надати пояснення до прийняття будь-якого рішення на підставі цього результату.

Невід'ємним елементом людиноцентричного підходу є забезпечення ефективного механізму оскарження. Поліцейський, незгодний із висновком поліграфолога, повинен мати реальну можливість: отримати копію протоколу тестування; заявити про незгоду та отримати незалежну повторну оцінку поліграм; оскаржити рішення, прийняте на підставі результатів тестування, у дисциплінарній комісії або суді. Відсутність такого механізму є прямим порушенням права на ефективний засіб правового захисту, гарантованого статтею 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Гендерні аспекти поліграфологічного тестування в діяльності Національної поліції України

Гендерний вимір поліграфологічного тестування є порівняно новою, але нагальною темою в науці та практиці поліцейської діяльності. Традиційно поліграфологія розвивалася в контексті, де абсолютну більшість досліджуваних осіб становили чоловіки, що може позначатися на параметрах стандартизованих протоколів і нормативних значень фізіологічних реакцій. Зростання частки жінок у лавах Національної поліції України (до 25–30 % особового складу) робить проблему гендерної чутливості поліграфологічного тестування особливо актуальною.

На фізіологічному рівні між чоловіками та жінками існують об'єктивні відмінності, що можуть впливати на результати такого тестування. Зокрема, базовий серцевий ритм у жінок у середньому дещо вищий, ніж у чоловіків; електродермальна активність (шкірно-гальванічна реакція) у жінок може відрізнятися за амплітудою реакцій; гормональний фон, що змінюється протягом менструального циклу, у період вагітності та менопаузи, здатний впливати на нейровегетативну реакцію на стрес. Крім того, дослідження фіксують вищий рівень фонові

тривожності у жінок, що потенційно підвищує ризик хибнопозитивних результатів. Водночас жодних достовірних відмінностей у здатності до навмисного контролю фізіологічних реакцій між чоловіками та жінками не виявлено.

На нормативному рівні гендерна рівність при поліграфологічному тестуванні забезпечується цілою низкою актів. Конституція України у статті 24 проголошує рівність прав жінки і чоловіка та забороняє привілеї або обмеження за ознакою статі. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» забороняє гендерну дискримінацію у сфері зайнятості та будь-якій діяльності органів державної влади. Конвенція ООН CEDAW зобов'язує державу усунути всі форми дискримінації жінок у публічній сфері, включно з порядком перевірки та оцінювання персоналу правоохоронних органів. Закон «Про Бюро економічної безпеки України» (ст. 24) містить пряму вказівку на недопустимість дискримінації при поліграфологічному опитуванні, яка за аналогією поширюється й на практику Національної поліції України.

Особливого захисту потребують жінки у станах, що підвищують уразливість і можуть спотворювати результати тестування. Вагітність є медичним протипоказанням для проведення поліграфологічного тестування без відповідного медичного дозволу: психоемоційний стрес, пов'язаний із тестуванням, може негативно впливати на перебіг вагітності. Жінкам у постпологовому періоді (до 12 місяців) тестування проводиться з урахуванням фізіологічних особливостей цього стану. Жертви сексуального насильства та домашнього насильства (поміж яких статистично переважають жінки) потребують окремого, адаптованого протоколу тестування, що виключає повторну травматизацію.

На рівні процедурних гарантій людиноцентричний та гендерночутливий підходи вимагають запровадження таких стандартів: жінка має право вимагати проведення тестування поліграфологом жіночої статі; процедура підключення датчиків здійснюється з максимальною повагою до тілесної недоторканності; за бажанням особи під час тестування може бути присутня довірена особа тієї самої статі; запитання, що стосуються репродуктивної функції, особистого сімейного життя або сексуальних стосунків, можуть включатися до протоколу лише за умови їх прямої обґрунтованості метою тестування і лише за окремою додатковою згодою особи.

Гендерна упередженість в інтерпретації результатів є особливо небезпечним різновидом порушення принципу об'єктивності. Поліграфолог, свідомо чи несвідомо, може інтерпретувати виражену

емоційну реактивність жінки як «підозрілу», керуючись стереотипом «емоційності жінок», тоді як така сама реактивність у чоловіка розцінюватиметься як «нормальна» тривожність. Усунення цього ризику досягається шляхом: застосування виключно числових стандартизованих шкал оцінки без суб'єктивної надбудови; розробки гендерно нормованих базових значень реакцій за наявності наукового обґрунтування; проведення тренінгів для поліграфологів із питань гендерної чутливості та недискримінації.

На організаційному рівні гендерночутливий підхід у поліграфологічній практиці Національної поліції України передбачає: включення гендерного компонента до навчальних програм підготовки поліграфологів; забезпечення наявності фахівців обох статей у підрозділах, що проводять тестування; ведення статистики результатів тестування у гендерному розрізі для виявлення системних відхилень; запровадження ефективного механізму скарг щодо гендерно-дискримінаційного або неналежного тестування. Це відповідає концепції гендерного мейнстримінгу, закріплений у численних документах Ради Європи та ЄС, до стандартів яких прагне наблизитися Національна поліція України як частина реформованої правоохоронної системи.

Антикорупційний аспект та особливості застосування поліграфа щодо персоналу з допуском до державної таємниці

Закон України № 4560-IX, що запровадив обов'язкові поліграфологічні дослідження персоналу Національної поліції України з допуском до державної таємниці, вимагає окремого етичного аналізу з огляду на специфіку правовідносин, що виникають при його застосуванні. Перехід від добровільного до обов'язкового тестування для відповідної категорії поліцейських ставить принципове питання про баланс між безпековими інтересами держави та гарантіями прав особи.

Обов'язковість тестування згідно з Законом № 4560-IX не скасовує вимог щодо поінформованості, конфіденційності та відсутності додаткового тиску. Навпаки, саме за умов обов'язкового тестування ці вимоги набувають підвищеного значення: оскільки особа позбавлена права відмовитися від тестування без службових наслідків, держава зобов'язана гарантувати максимальну якість процедури, мінімальне втручання в приватність та чіткі правові гарантії проти зловживань.

Закон «Про запобігання корупції» встановлює, що поліграфологічне тестування є одним із інструментів антикорупційного контролю; результати такого тестування мають розглядатися у взаємозв'язку з іншими антикорупційними заходами (деклараційним

контролем, моніторингом способу життя). Жодна форма антикорупційного тестування не може застосовуватися як самостійний карально-репресивний захід: негативний результат поліграфологічного дослідження ініціює подальшу перевірку, а не є підставою для автоматичного притягнення до відповідальності.

Дисциплінарний статут Національної поліції України та Закон «Про Національну поліцію» встановлюють, що будь-яке рішення про дисциплінарне стягнення, позбавлення допуску або відсторонення від виконання службових обов'язків має базуватися на достатній доказовій основі. Результати поліграфологічного тестування можуть входити до цієї основи виключно як один із елементів поряд із іншими матеріалами: документами, показаннями свідків, результатами оперативних заходів. Абсолютизація ролі поліграфологічного тестування в антикорупційній діяльності суперечила б принципу справедливого судочинства і могла б призвести до системних порушень прав поліцейських.

Умови та протипоказання до проведення поліграфологічного тестування: етичний стандарт

Визначення умов та протипоказань до проведення поліграфологічного тестування є важливим компонентом етичного стандарту, що захищає як досліджувану особу, так і самого поліграфолога від ризику отримання недостовірних і юридично вразливих результатів. Стан особи безпосередньо перед тестуванням є найважливішим чинником, що визначає достовірність і допустимість отримуваних даних.

До абсолютних протипоказань, за наявності яких тестування обов'язково відкладається або скасовується, належать: гостре захворювання з підвищеною температурою тіла; виражений больовий синдром; алкогольне або наркотичне сп'яніння будь-якого ступеня; гостра фаза психотичного розладу або маніакального епізоду; стан гострої психотравми (не більш ніж 72 години після травматичної події); вагітність – без медичного дозволу; виражена гіпертонічна криза або серцево-судинна декомпенсація.

До відносних протипоказань, що потребують індивідуальної оцінки поліграфолога спільно з психологом підрозділу, належать: хронічний посттравматичний стресовий розлад у стадії загострення; виражена тривожна симптоматика безпосередньо перед тестуванням; прийом психотропних препаратів або бета-блокаторів (можуть пригнічувати фізіологічні реакції); стан після недавньої (менш ніж 30 діб) значної психологічної втрати; виражені хронічні серцево-судинні захворювання.

Рішення про проведення тестування за наявності відносних протипоказань приймається поліграфологом самостійно та документується в протоколі із зазначенням відповідних обставин.

Особливу увагу слід приділити питанню ПТСР у поліцейських. За статистикою, значна частка особового складу Національної поліції України, особливо в умовах збройного конфлікту, може мати симптоми ПТСР або субклінічного рівня психологічного стресу. Проведення поліграфологічного тестування таких осіб без попередньої психологічної оцінки та адаптованого протоколу є неприпустимим: воно не лише ризикує отримати хибні результати, а й може спричинити ретравматизацію. Поліграфолог повинен мати достатню психологічну підготовку для розпізнавання ознак ПТСР та негайного залучення психолога підрозділу у таких випадках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко-Бузиль Ю. М. Психологічні аспекти детекції брехні у дослідженнях із використанням поліграфа. *Psychological Journal*. 2021. Т. 7. № 3. С. 28–37.
2. Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7-8 лист. 2015 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 244 с.
3. Грачук В. С., Чупринський Б. О. Особливості застосування поліграфа в оперативно-розшуковій діяльності: правові та етичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2025. Вип. 91. Ч. 4. С. 260–266.
4. ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови». Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2017. 12 с.
5. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10.12.1948. *Голос України*. 2008. № 236. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015?find#Text.
6. Класифікатор професій ДК 003:2010. Код 2144.2 «Поліграфолог». Київ : Держспоживстандарт України, 2010.
7. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
10. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
11. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
12. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
13. Мотлях О. І. Правові основи застосування поліграфа в Україні – реалії сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 31–44.
14. Оначишич В. Правові підстави застосування поліграфа на приватному підприємстві. *LIGA ZAKON*. URL : https://jurliga.ligazakon.net/analytics/223582_pravov-pdstavi-zastosuvannya-polgrafa-na-privatnomu-pdprimstv.
15. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28 січня 2021 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 23. Ст. 197.

16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення повноважень Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури : Закон України № 4560-IX від 31 липня 2025 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2025. № 48. Ст. 209.
17. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листопада 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. Ст. 55.
18. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text>.
19. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
20. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
21. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : наказ МВС України від 13 листопада 2017 р. № 920. *Офіційний вісник України*. 2017. № 99. Ст. 3046.
22. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
23. Про затвердження Інструкції про службові відрядження поліцейських у межах України : наказ МВС України від 02 серпня 2017 р. № 672. *Офіційний вісник України*. 2017. № 72. Ст. 2183.
24. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України : постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-п#Text>.
25. Про захист персональних даних : Закон України від 01 червня 2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.
26. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.
27. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
28. Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 48. Ст. 430.
29. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
30. Рекомендація CM/Rec(2010)13 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи про захист осіб у зв'язку із застосуванням автоматизованої обробки персональних даних та у контексті використання таких даних. URL : <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-cm-rec-2010-13-pro-zahyst-osib-u-zv-yazku-iz-zastosuvannyam-avtomatyzovanoyi-obrobky-personalnyh-danyh/>.
31. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

32. Шаповал К. А. Використання поліграфа під час розслідування вбивств, вчинених із застосуванням домашнього насильства. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. № 21. С. 66–78.

33. Яремчук Р. А. Зарубіжний досвід і вітчизняна практика використання поліграфологічних досліджень у діяльності правоохоронних органів. *Юридична психологія*. 2020. № 2 (27). С. 32–40.

34. Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc., 509 U.S. 579 (1993). *JUSTIA U.S. Supreme Court*. URL : <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/509/579/>.

35. Ethical Considerations for Polygraph Examiners. *MORGAN POLYGRAPH*. URL : <https://morganpolygraph.com/index.php/2024/07/14/ethical-considerations-for-polygraph-examiners>.

36. Frye v. United States, 293 F. 1013 (D.C. Cir. 1923). *JUSTIA U.S. Law*. URL : <https://law.justia.com/cases/district-of-columbia/court-of-appeals/1923/no-3968.html>.

37. Polygraph Limitations: Technology, Science & Legal Issues. *LIE DETECTOR TEST*. URL : <https://liedetector-test.com/private-lie-detector-test/the-limitations-of-the-polygraph-issues-in-technology-science>.

38. Recommendation Rec(2001)10 of the Committee of Ministers to member states on the European Code of Police Ethics. *Council of Europe*. URL : <https://rm.coe.int/09000016805e297e>.

39. Synnott J., Dietzel D., Ioannou M. A review of the polygraph: history, methodology and current status. *Crime Psychology Review*. 2015. Vol. 1. No. 1. P. 59–83.

40. Van Aperen S. The polygraph as an investigative tool in criminal and private investigations. *Diogenes*. URL : <http://www.diogenesllc.com/polyastool.html>.

41. Wahab M. I. Assessing the Reliability and Evidentiary Value of Polygraph Tests. *International Journal for Multidisciplinary Research (IJFMR)*. 2024. Vol. 6. Issue 6. URL : <https://www.ijfmr.com/papers/2024/6/31809.pdf>.

Наукове видання

Дрок Ірина Сергіївна

**ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ
ПОЛІГРАФА В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Науково-практичні рекомендації

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуга*
Редактор *О. Ю. Чижевська*

Підп. до друку 18.08.2026. Формат 60×84/16. Друк – цифровий.
Гарнітура – Times New Roman. Ум.-друк. арк. 1,86. Обл.-вид. арк. 2,00.

Дніпровський державний університет внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців ДК № 8112 від 13.06.2024